УДК 37.03:81.111

Гришкова Р.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Гришкова Раїса Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської мови МДГУ ім. Петра Могили. Коло наукових інтересів – формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі навчання англійської мови.

Умови формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови

У статті йдеться про визначені в результаті наукового дослідження умови формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей. До них автором віднесено: впровадження культурологічного підходу до вивчення іноземної мови; створення широкого освітнього середовища; інноваційне навчання; неперервна освіта викладачів як чинник підвищення їх професійної компетентності.

The article is devoted to the conditions of forming of sociocultural competence of students of non-philological specialilties defined in the result of a scientific research. The author considers them to be: cultural approach to teaching a foreign language; creation of a wide educational surrounding; innovative teaching; lifelong teachers' education as a means of increasing their professional competence.

Зовнішня і внутрішня політика України, її стратегічний курс на поглиблену демократизацію всіх сфер життя і приєднання до європейської та світової спільноти ставлять нові цілі та завдання перед освітянами в галузі навчання іноземних мов. Одним із завдань українських педагогів, психологів і лінгвістів є створення найефективніших методів навчання мов з чітко визначеною комунікативною спрямованістю.

Комунікативна спрямованість методики навчання перебуває протягом останніх десятиліть у центрі уваги методологічної еволюції. Комунікація залишається головною метою, навіть якщо об'єктивні умови (відсутність автентичних матеріалів, недостатня кваліфікація деяких викладачів, опір з боку адміністративних структур тощо) гальмують її

досягнення або перешкоджають цьому. Комунікація стає ефективною лише за умови знання специфіки культурних чинників носіїв і країни іноземної мови, яка вивчається. Тобто комунікація тісно пов'язана з реалізацією когнітивних дій, спрямованих на інтелектуальне самовдосконалення, з досягненням культурних цілей, спрямованих на ознайомлення зі способом життя, віросповіданням, звичаями, що складає сутність соціокультурної компетенції, яка поряд з мовленнєвою, мовною, дискурсивною та стратегічною компетенціями формує комунікативну здатність людини.

Проблеми формування соціокультурної компетенції студентів філологічних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови досліджували Г.Д. Томахін, В.В. Сафонова, С.Г. Тер-Мінасова, Ю.І. Пассов. В.С. Біблер, Ю.М. Ємель-янов досліджували дану проблему на рівні діалогу культур і цивілізацій. Ю.І. Пассов сформулював сучасну концепцію іншомовної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури країн, мова яких вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти – навчання мови через культуру, культури через мову, формування *homo moralis:* людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі стійкі моральні орієнтири, якими вона керується у своїй діяльності [1, с. 16]. В Україні питаннями формування соціокультурної компетенції студентів у процесі навчання іноземної мови опікуються С.Ю. Ніколаєва, Т.І. Олійник, Л.Ф. Рудакова, Н.К. Скляренко, І.Г. Тараненко (сучасні технології навчання іншомовного спілкування), В.М. Топалова (формування соціокультурної компетенції студентів технічних спеціальностей), О.Б. Тарнопольський (соціокультурні знання для бізнесу), С.П. Кожушко та інші. На думку вітчизняних вчених, домінуючими мотивами життя у полікультурному просторі, духовного збагачення та співпраці є прагнення до знань, допитливість, привабливість, екзотичність нової культури та мови; їх пізнавальна цінність, зіткнення інтересів, відкриття нового світу, інтелектуальне сприйняття культурних цінностей, пізнання незнайомого, засвоєння нових норм, порушення стереотипів.

Питання формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей (майбутніх економістів, юристів, політологів, екологів) у процесі вивчення іноземної мови як відносно самостійне у вітчизняній науці не досліджувалось. Тому наше дослідження присвячене **проблемі** формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови.

Завданнями нашого дослідження є:

- визначення умов, які впливають на формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови;
- окреслення шляхів розширення соціокультурних знань студентів; визначення педагогічних чинників реалізації культурологічного підходу до навчання іноземної мови;
- створення моделі соціокультурної освіти студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови;
- розробка методів впровадження створеної та апробованої моделі соціокультурної освіти студентів нефілологічних спеціальностей.

Дослідження проводиться на базі нефілологічних факультетів (економічному, політичних наук, правознавчому, еколого-медичних наук) Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили з 2001 року. В експерименті беруть участь 936 студентів І-ІІІ курсів, які вивчають загальну англійську мову впродовж перших двох років та професійно спрямовану мову на третьому році навчання.

У даній статті висвітлено результати другого етапу дослідження – визначення умов, необхідних для формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови.

Вирішенню питання щодо формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей в процесі вивчення іноземної мови має сприяти створення відповідних достатніх умов навчання, до яких нами віднесено:

1. Впровадження культурологічного підходу до вивчення іноземної мови.
2. Створення широкого освітнього середовища.
3. Інноваційне навчання.
4. Неперервна освіта викладачів як чинник підвищення їх компетентності.

Визначення умов формування соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей спирається на науково-методологічну стратегію розробки конкретних методів навчання іноземних мов, яка має такі загальні принципи:

- гуманістична перспектива вивчення мов (сприйняття основної світової цінності – миру, сприяння міжнародному взаєморозумінню, розвиток наукового, культурного та освітнього потенціалу людини);
- постійне мовне самовдосконалення (здійснення права кожної людини на

освіту передбачає вивчення мов протягом усього життя);
- мова є найкращим інструментом для комунікації та інтелектуального розвитку людини (наукові дослідження з нейрології довели, що кожна опанована лінгвістична система ототожнюється з новими шляхами думки і відкриває додаткові нейроканали, збільшує можливості мозку та інтелекту);
- голістичний підхід до викладання мов, що сприяє цілісному розумінню індивіда, етносу, культур.

Саме ці принципи визначають стратегію освіти в галузі викладання іноземних мов у навчальних закладах України [2, с. 11]. Стратегія навчання іноземних мов в Україні втілюється в Держстандарті, розробка якого завершується. Український Держстандарт з іноземних мов грунтується на існуючих євростандартах та рекомендаціях Ради Європи щодо рівнів володіння англійською мовою і враховує структуру ступеневої середньої та вищої освіти в нашій країні, реальні можливості розробки нових навчальних планів, програм і підручників, матеріальне забезпечення навчальних закладів, рівень підготовки педагогічних кадрів у вищій школі та студентський контингент.

Держстандарт з іноземних мов є складовою частиною загальних вимог до випускника вищої школи та спирається на Національну доктрину розвитку освіти в Україні. Серед головних завдань вищої школи: закласти необхідну інтелектуальну та моральну базу, достатню для майбутньої діяльності у сферах науки, виробництва, культури, управління тощо, та сформувати у людей з вищою освітою якості, необхідні для подальшого продуктивного життя та професійного розвитку, нами виділено такі якості людини (здатність самому вчитися; глобальне мислення; терпимість до відмінностей щодо цінностей і норм моралі; культурна компетентність; функціональна грамотність та професійна універсальність; культура спілкування; здатність застосовувати знання в конкретних ситуаціях; самостійність та критичність мислення; відповідальність, дисциплінованість, висока культура взаємодій в групах, вміння пристосовуватись до перемін тощо), що можуть бути розвинені в процесі

Розглянемо тепер детальніше кожну з необхідних умов, визначених нами в ході дослідження.

1. Культурологічний підхід до вивчення іноземної мови

Теоретичне підгрунтя культурологічного підходу до навчання складає культурно-історична теорія розвитку людини, яку ще в 30-х роках минулого століття розробив Л.С. Виготський [3, с. 67]. За Л.С. Виготським, будь-яка психічна функція в розвитку людини з'являється двічі: спочатку як діяльність колективна, соціальна, тобто як функція інтерпсихічна; другий раз – як діяльність індивідуальна, як внутрішній спосіб мислення, як функція інтрапсихічна. Діяльність навчання – це специфічна діяльність людей, завдяки якій формуються нові психічні утворення (відбувається розвиток особистості) шляхом засвоєння нового. Процес засвоєння – це процес інтеріоризації діяльності спілкування, в якій тільки і може проявлятися функція знака-слова, друга сигнальна система людини, із первинно зовнішньої, спільної діяльності в діяльність індивідуальну, тобто психічну діяльність того, хто вчиться. В сучасній вітчизняній педагогічній науці питання культурологічного підходу до навчання досліджуються С.В. Роман, С.У. Гончаренком, Л.П. Пухов-ською та ін.

Педагогічний аспект культурознавчої освіти можна прослідкувати через значення латинських слів "cultura, homo cultures (людина культурна)". Саме у такому сенсі вживав поняття "культура" та "освіта" Гегель, оскільки він вважав, що тільки оволодівши культурою людина може займатися освітою; самоосвіта можлива на основі зразків, створених культурою [3, с. 24].

На сьогоднішній день існує безліч визначень поняття "освіта". Ми дотримуємось думки, що освіта – це введення людини до світу культури на різних етапах її життя; тоді її можна охарактеризувати як оволодіння культурою різних видів діяльності та спілкування, як оволодіння знаннями, історично відібраними зразками діяльності та соціального спілкування.

До освіти культура включена у вигляді словесних, знакосимволічних узагальнених форм, що фіксують когнітивну, нормативно-ціннісну, естетичну значущість речей та явищ, їх споживчу користь. Зближення понять "освіта" та "культура" не означає їх повного ототожнювання. Аналіз анкет студентів, їхні творчі роботи на власний багаторічний досвід навчання англійської мови студентів нефілологічних спеціальностей свідчать, що саме впровадження культурологічного (на противагу фактологічному) підходу до навчання взагалі та до вивчення іноземних мов зокрема сприяє формуванню соціокультурної компетенції студентів. Тобто на заняттях з іноземної мови доцільно вивчати не метри, кілометри, відсотки чи дати; такі знання студенти отримують за рахунок інших академічних дисциплін (економіки, економетрії, математики, історії тощо). Завданням занять з іноземної мови має стати розширення культурологічних знань студентів, що передбачає залучення їх до культурних цінностей, знайомство з кращими творами світового мистецтва, формування навичок толерантної поведінки у різних життєвих ситуаціях. Такий підхід створить умови для зосередження уваги студентів на загальнолюдських цінностях, сприятиме зростанню інтересу до чужої культури і мови та подоланню культуроцентризму. Наше дослідження свідчить, що стосовно історичних подій, культурних явищ, особливостей світосприйняття, національних відмінностей різних народів знання студентів поверхові, застарілі, не відтворюють зміни в сучасному світі, не відповідають сьогоденню. Ще гірше стан справ щодо знання сучасних представників культури та науки країн, мова яких вивчається: письменників, композиторів, політичних діячів, вчених, які принесли світову славу своєму народові та своїй країні. Як правило, студенти знають представників класичної англійської літератури та живопису, але тільки 3% опитаних студентів змогли назвати представників сучасної британської культури (здебільшого, рок-музикантів та модельєрів).

Причиною виникнення прогалин у культурологічній обізнаності студентів нефілологічних спеціальностей, на нашу думку, є поширена практика супроводжувати вивчення країнознавчих тем фактологічним матеріалом (що відбулося, коли, за яких обставин; площа країни, кілометраж по периметру, річки, гори, озера; величина національного валового продукту, рівень забезпеченості комп'ютерами; відсоток працездатного населення тощо). При цьому поза увагою викладача залишаються історичні події та культурні явища, їх вплив на розвиток нації та формування національної самосвідомості. Культура постає як перелік дат, набір пам'ятників та знаменитих імен, в той час як вона покликана впливати на душі та почуття студентів, формувати їх внутрішній світ, виховувати почуття прекрасного, сприяти залученню до сприйняття кращих витворів світового мистецтва.

Узагальнення знань студентів у сфері іншомовної культури, бесіди з викладачами щодо відмінного від нашого стилю життя, цінностей, норм поведінки в різних життєвих ситуаціях свідчать, що й студенти, і їх викладачі

більше дізнаються з фільмів, які дивляться по телебаченню. Тут треба зазначити, що більшість бойовиків, вестернів, фільмів жахів, трилерів, знятих у Голівуді, не відтворюють реальне життя середнього американця. До вищого закладу освіти студенти приходять саме з такими застарілими знаннями, що часто не відповідають дійсності, сформованими не на кращих прикладах, які пропонувались їм у школі, та засобами масової інформації.

Тому, на нашу думку, для формування у студентів сучасних знань про культуру, реалії життя в іншомовних країнах, адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто соціокультурної обізнаності, необхідно активніше впроваджувати культурологічний підхід до вивчення іноземної мови, оскільки він сприяє формуванню глобального мислення студентів та створює інтелектуальну базу для їх майбутньої професійної діяльності.

2. Створення освітнього середовища

Створення освітнього середовища в процесі вивчення академічних дисциплін має на меті допомогти студентам встановити зв'язки між окремими явищами зовнішнього світу та сферами життєдіяльності людини і таким чином сприяти усвідомленню студентами цілісності навколишнього середовища та місця людини в ньому. Багате освітнє середовище покликане привчити студента не задовольнятись знаннями, набутими під час навчання у вищому закладі освіти, а постійно, впродовж всього життя, розширювати їх.

Під "створенням освітнього середовища" ми маємо на увазі використання різноманітних (здебільшого аутентичних) підручників та посібників, залучення до процесу навчання іноземної мови сучасних мультимедійних засобів, використання мережі Internet у поєднанні з впровадженням новітніх освітніх технологій навчання у вищій школі. Як зазначає В.Д. Шадриков, студент не повинен обмежуватись вивченням матеріалу, викладеного у підручниках, які він, так само як і всі інші студенти, отримав в університетській бібліотеці на початку навчального року [4]. Робота з текстом підручника повинна бути спрямована в першу чергу на розвиток не пам'яті, а самостійного мислення, оскільки у вищих закладах освіти вивчається не той чи інший підручник, а академічна дисципліна, яку даний підручник представляє. Цьому сприяє проблематизація, внутрішня суперечність, неоднозначність навчального тексту, викладення різних, часом прямо протилежних, точок зору. На жаль, зараз більша частина підручників побудована за принципом довідника, а критерієм розуміння матеріалу, що вивчається, виступає відтворення тексту.

Задача університету – створити такі умови навчання, щоб у кожного студента виникла необхідність розширювати та поглиблювати свої знання самостійно, звертаючись до додаткових джерел інформації та формуючи власну точку зору на основі узагальнення знань, отриманих під час аудиторних занять та самостійної пошукової діяльності. Завдання викладача у цьому процесі – заохочувати студентів до пошуково-дослідної роботи, створювати умови для розвитку критичного мислення та креативних здібностей студентів. Організація широкого освітнього середовища передбачає надання студентам права вибору таких видів навчальної діяльності, які відповідають їх типу нервової системи, характеру, якостям пам'яті, нахилам та інтересам, а також створення умов для творчості в самостійній роботі та груповій взаємодії.

Розширення та якісні зміни характеру міжнародних зв'язків нашої держави, інтернаціоналізація усіх аспектів суспільного життя роблять іноземну мову реально необхідною в різних сферах діяльності людини. Вона стає дійовим фактором соціально-економічного, науково-технічного і загальнокультурного прогресу суспільства. Це підвищує статус іноземної мови як освітньої галузі у вищих закладах освіти. Як зазначає В.Г. Кремень, "інтеграція України у світову спільноту потребує досконалого володіння іноземними мовами. Без таких знань прилучитися до міжнародного співтовариства буде неможливо" [5].

Кожному студенту для розвитку та самореалізації необхідне освітнє середовище, яке включає:

- використання навчального матеріалу, різного за змістом, видом та формою;
- надання студенту свободи вибору способів виконання навчальних завдань, передбачаючи зняття емоційного напруження в зв'язку з побоюванням зробити помилку в своїх діях;
- використання нетрадиційних форм групових та індивідуальних занять з метою активізації творчості студентів;
- постійну увагу педагога до аналізу й оцінки індивідуальних способів навчальної роботи, яка стимулює студента до усвідомлення ним не тільки результату, а й процесу своєї роботи;
- особливу підготовку викладача до систематичного здійснення такої роботи на заняттях;
- розробку та використання індивідуальних програм навчання, які моделюють дослідницьке (пошукове) мислення;

– організацію занять в групах на основі діалогу, ролевих ігор, тренінгів навчального спілкування [6].

Чим багатше освітнє середовище, тим легше розкривати індивідуальні можливості кожного студента, спиратися на них з урахуванням виявлених інтересів, нахилів та різноманіття суб'єктного досвіду студента, накопиченого ним в сім'ї, в спілкуванні з однолітками, навчанні, реальній взаємодії з навколишнім світом.

Для студентів нефілологічних спеціальностей (економістів, правознавців, екологів та ін.) іноземна мова не є профілюючим предметом, вивчають її, як правило, впродовж перших двох років навчання в університеті. В подальшому мається на увазі, що студенти продовжуватимуть самостійно удосконалювати свої знання з іноземної мови. На практиці ж виходить, що переважна більшість студентів нефілологічних спеціальностей (73%) не займається іноземною мовою, не розширює свою мовну компетенцію, а навпаки, забуває навіть те, що було засвоєне на першому та другому курсах. У зв'язку з цим виникає питання: Які заходи має вжити викладач, щоб сформувати у студентів нефілологічних спеціальностей стійке позитивне ставлення до вивчення іноземної мови та бажання постійно удосконалювати свої знання та вміння? Наш досвід свідчить, що одним з таких заходів є створення освітнього середовища в процесі формування соціокультурної компетенції студентів.

Як засіб формування стійкого інтересу до розширення власної комунікативної компетенції з іноземної мови створення багатого освітнього середовища має значні переваги у порівнянні з іншими заходами, оскільки передбачає розширення не тільки мовної, а й соціокультурної та країнознавчої компетенції, а також формування суто прикладних вмінь та навичок: заповнення різноманітних анкет та аплікаційних форм, написання ділового листа, резюме, анотації та ін. Розширенню та поглибленню освітнього середовища сприяє неформальне спілкування студентів з носіями іноземної мови, зокрема, з добровольцями Корпусу Миру в процесі роботи Американського клубу чи інших гуртків, клубів та осередків. Саме неформальне спілкування сприяє залученню студентів до сприйняття іншої ментальності, стилів життя та формуванню толерантності як риси особистості. Воно підпорядковане виявленню, розширенню, збагаченню та урізноманітненню досвіду студентів по відношенню до змісту того матеріалу соціокультурного спрямування, що вивчається. За формою це може бути співбесіда, діалог, інтерв'ю, заняття-пошук, рольова гра, ток-шоу, драматизація чи те, що американці називають workshop або panel discussion.

Організація освітнього середовища в процесі навчання іноземної мови сприяє визнанню індивідуальності того, хто вчиться, забезпеченню необхідних та достатніх умов для його розвитку. Широке освітнє середовище для формування соціокультурної компетенції передбачає спеціальний відбір художніх навчальних текстів, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком того, хто вчиться, в ході оволодіння знаннями; відмову від готових, стандартних шляхів вирішення проблем та перехід до викладання навчальної дисципліни (в даному випадку – іноземної мови) у формі "пояснення – пошуку", звернення до особистості студентів, урахування їх вікових та статевих особливостей, життєвого досвіду.

Для створення освітнього середовища в навчально-виховному процесі у вищій школі необхідна висока загальна та професійна культура викладача, наукове обгрунтування вибору операційного впливу педагога на студента в контексті взаємодії його зі світом та культурою, з метою формування у нього ставлень до цього світу, впливу, який гармонійно поєднує вільність особистого прояву, морального вибору, культурного самовизначення з соціокультурними нормами [7]. У процесі організації освітнього середовища здійснюється вплив викладача на особистість студента. Педагогічний вплив не припускає маніпулювання свідомістю і стосунками зі студентами. Він передбачає надання студенту можливості самостійно й усвідомлено здійснювати вибір, стаючи суб'єктом власного життя. Для цього викладач повинен розбудити та стимулювати активність студентів, озброїти їх засобами здійснення навчальної діяльності, оскільки відомо, що тільки через інтенсивну взаємодію зі світом здійснюється розвиток особистості.

Отже, створення освітнього середовища не тільки сприяє розширенню соціокультурних знань, але й допомагає розвантажити студентів, зняти емоційну напругу під час занять, дати всім студентам шанс отримати бали, що відповідають рівню їх домагань. Широке освітнє середовище урізноманітнює аудиторні заняття, робить їх цікавими, емоційними, чим полегшує сприйняття матеріалу, що вивчається. З іншого боку, воно сприяє кооперації викладачів, оскільки вони обмінюються знайденими додатковими матеріалами, досвідом презентації різних видів роботи, відвідують заняття один одного з метою пошуку оптимальних видів роботи над соціокультурним матеріалом.

3. Інноваційне навчання

Поява терміну "інновації у навчанні" (далі "інноваційне навчання" необхідно сприймати як тотожне) – об'єктивна необхідність, що зумовлена глобальними змінами у світі. Донедавна вважалося, що основною функцією освіти є підготовка людини до вступу в самостійне життя на основі передачі досвіду старшого покоління молодшому. Навчання, що забезпечує наступність і зв'язок поколінь, відтворення існуючих соціальних стосунків, стабільність суспільства, має назву "традиційне навчання" [8].

Ця функція могла б задовольнити вимоги суспільства, якби не змінилися умови життя, що спричинили появу нових тенденцій в освіті. Зокрема, Національна доктрина розвитку освіти в Україні дозволяє виявити такі тенденції:

- масовий характер освіти та її неперервність;
- значимість освіти як для індивіда, так і для суспільства;
- орієнтація на активне засвоєння людиною способів пізнавальної діяльності;
- необхідність адаптації навчання до запитів і потреб особистості;
- орієнтація навчання на особистість того, хто вчиться, забезпечення можливостей його саморозкриття;
- готувати того, хто вчиться, не тільки пристосовуватися, а й активно засвоювати ситуації соціальних змін.

У зв'язку з цим з'являються потреби у формуванні вмінь гнучко реагувати на зміни, а також розвитку самостійності, ініціативності, рефлексивності мислення; змінюються цілі навчання: головне – не передача готових знань, не засвоєння певної інформації (кількість якої все збільшується); найголовнішим стає формування свідомої й відповідальної особистості, яка здатна до здійснення раціонального вибору в складних життєвих ситуаціях. Ці визначені нові вимоги до результатів навчання спричинили появу альтернативи традиційному, а саме – інноваційного, навчання.

Інноваційне навчання – це процес і результат такої навчальної діяльності, яка стимулює появу змін в існуючій культурі, соціальному середовищі. Інноваційне навчання, поза підтримкою існуючих традицій, ініціює актив-ний відгук на проблемні ситуації, що виникають як перед окремою людиною, так і перед суспільством.

Поняття "інновація" – це не стільки створення й розповсюдження чогось нового, скільки такі зміни, які мають суттєвий характер та супроводжуються змінами як у діяльності, так і в стилі мислення [9, с. 188].

Основна функція інноваційного навчання – це не стільки підготовка до життя, скільки безпосереднє включення в сам життєвий процес, що можна здійснити лише за умов оволодіння прийомами саморозвитку та самоосвіти. Таким чином, основна мета інноваційного навчання – це навчити людину вчитись у будь-якій ситуації. В основі моделі інноваційного навчання – спільна діяльність студента і викладача у формі діалогу, міжособистісних взаємодій та інтенсивного занурення у предмет [8, с.116].

Ефективність інноваційного навчання полягає в організації вирішення своїх проблем у процесі групової взаємодії, оскільки позитивні зміни в людині відбуваються в межах соціальної групи і завдяки її впливу [10]. Ця думка є результатом компаративного аналізу закордонного та вітчизняного досвіду в сфері інноваційного навчання.

Отже, інноваційне навчання орієнтується на створення умов для студентів займати активну та ініціативну позицію в навчальній діяльності, не тільки "засвоювати" запропонований викладачем (програмою, підручником, посібником) матеріал, а пізнавати світ шляхом активного діалогу з ним, самому шукати відповіді, а не зупинятися на тому, що вже знайдено, як на остаточній істині [10, с. 6].

Інноваційне навчання іноземної мови передбачає відмову від переказу навчальних текстів та інших репродуктивних методів навчання та перехід до рівноправного діалогічного спілкування, моделювання реальних життєвих ситуацій, впровадження інтерактивних видів роботи: методу проектів, мозкової атаки, кейс-методу, рольових ігор тощо. Воно сприятиме формуванню критичного мислення студентів та здатності застосовувати отримані знання в конкретних ситуаціях.

4. Неперервна освіта викладачів та підвищення їх професійної компетентності

Неперервна освіта постала основою трансформації освітніх систем провідних країн світу з 70-х років минулого століття. Ідея була започаткована П. Ленграндом (1965 р.), а далі підтримана ЮНЕСКО. Серед основних ознак неперервності освіти – навчання все життя, самоосвіта, самооцінка, самоуправління, індивідуальність, інтердисциплінарність знань, вміння вчитися самостійно тощо. Можна стверджувати, що неперервність освіти людини пов'язана з проблемою розвитку її як особистості.

Вітчизняними вченими (І.А. Зязюн, В.І. Луговий, С.О. Сисоєва та ін.) доведено, що "цілеспрямована соціально-культурна розвинутість людини – цілковита мета і

результат освіти"; "…розвиток як незворотний процес удосконалення соціально-культурної організації людини є показником ефективності освіти, яка існує заради розвитку" [11, с. 17]. На думку І.А. Зязюна, "смислом і ціллю освіти є людина в постійному (впродовж життя) розвитку" [12, с. 18]. Розвиток як незворотний у часі процес збагачення культурного досвіду людини може мати різні форми, але підтверджує думку, що перерва в освіті може обернутись передумовою наступного регресу в розвитку особистості. Це стосується кожної людини будь-якого віку, статі, сфери професійної діяльності тощо. Та найбільше проблема неперервної освіти актуальна для всіх викладачів і, зокрема, викладачів вищої школи. Наприклад, анкетування шкільних учителів англійської мови під час їх курсової перепідготовки свідчать, що більшість з них заглиблюють тих, хто вивчає мову, в світ культурних стереотипів. Знання вчителів, які вони отримали під час навчання у вищих закладах освіти, дуже часто (у 82%) не відповідають реаліям сьогодення. Майже 80% учителів іноземної мови ігнорують зміни в економічному, соціальному та культурному житті країн, мова яких вивчається, користуються застарілими даними щодо ситуації в країні. Більше половини (68%) опитаних та проанкетованих учителів використовують тільки матеріали підручника, особливо вчителі сільських шкіл, пояснюючи це тим, що вони не мають доступу до нової літератури, англомовних газет, аутентичних посібників, позбавлені можливості спілкування з носіями мови. Тому саме викладачам вищої школи належить виправляти ситуацію, що склалася, а для цього їм самим треба постійно розширювати власну іншомовну компетенцію та професійну компетентність.

Сутнісні ознаки терміну "компетентність викладача" практично не досліджувалися. Термін "компетентність" відсутній у радянській енциклопедії 1960 р. У наступному виданні з'являється лише поняття "компетенція", а в енциклопедичному словнику 1983 р. "компетентність" і "компетенція" ототожнюються. Словник іншомовних слів (1985 р.) розводить ці поняття: компетентний – досвідчений у певній галузі, в якомусь питанні; компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність; компетенція – сукупність повноважень органу, посадової особи, що встановлюється законом, статусом, нормативним актом тощо. Разом з тим спостерігається поширення застосування цього терміну: розробляються "еталонні моделі компетентності" директорів шкіл, пропонується "концепція компетентності" як провідна ідея для системи освіти взагалі, розглядається комплекс компетентностей працівників освіти. З часом стало зрозуміло, що система освіти тільки тоді може вважатися ефективною, коли її результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, високими моральними якостями, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за дану діяльність [13, с. 57]. Компетентність викладача – це його актуалізована активна спроможність реалізувати всі компоненти спільної діяльності навчання (цілі, мотиви, планування, організація), яка зумовлюється його знаннями, навичками, уміннями, засвоєними видами і способами навчання та предмету викладання, а також здібностями та психічними властивостями (темперамент, риси, спрямованість особистості) [14, с. 90]. На нашу думку, компетентність викладача тісно пов'язана з неперервністю освіти, оскільки для того, щоб сформувати якості особистості, притаманні випускнику вищої школи (див. рисунок), треба мати на увазі, що:

- фактичний матеріал навчання, який відбирає переважно викладач, включає відповідні світоглядні позиції, морально-етичні норми й загальнолюдські цінності;
- викладач є не лише носієм інформації, а власним прикладом утверджує відповідні морально-етичні норми й загальнолюдські цінності;
- знання мають ставати переконанням, ерудицією та визначати спрямованість особистості;
- досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу стає запорукою оптимальної поведінки в усіх життєвих ситуаціях.

Це особливо важливо для викладача іноземної мови, оскільки в багатьох випадках саме він є втіленням всього іноземного для тих, хто вивчає мову. Тому проблема неперервної освіти викладачів іноземних мов потребує негайного вирішення через співпрацю з носіями мови, відповідними представництвами іноземних агенцій в Україні тощо. Але в першу чергу, самі викладачі повинні постійно займатись самоосвітою та самовдосконаленням. Результати ж нашого дослідження свідчать, що, як правило, самоосвітою та розширенням власної компетентності займаються в основному викладачі з класичною університетською освітою, отриманою ще за радянських часів, та досвідом роботи більше 15 років (82% опитаних викладачів іноземних мов віком старше 40 років). Молоді ж викладачі спираються на отримані у вищому навчальному закладі знання, зайняті пошуками додаткової роботи для покращення свого матеріального стану: тільки

21% з них продовжують навчання в аспірантурі, 2% пройшли стажування в США; решта питаннями підвищення власної кваліфікації поки що не опікується. Це тривожний сигнал, оскільки на сьогоднішній день базової підготовки для викладача недостатньо: неперервне навчання та зростання компетентності викладачів є шляхом для вирішення проблеми професіоналізації вищої школи.

Висновки:

1. Для формування у студентів сучасних знань про культуру, реалії життя в іншомовних країнах, адекватної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто соціокультурної обізнаності, необхідно активніше впроваджувати культурологічний підхід до вивчення іноземної мови.

2. Створення освітнього середовища не тільки сприяє розширенню соціокультурних знань, але й допомагає розвантажити студентів, зняти емоційну напругу під час занять, дати всім студентам шанс отримати бали, що відповідають рівню їх домагань. Широке освітнє середовище урізноманітнює аудиторні заняття, робить їх цікавими, емоційними, чим полегшує сприйняття матеріалу, що вивчається.

Література

1. Пассов Е.И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур. – Липецк: ЛГПИ – РЦИО, 2000. – 216 с.
2. Крючков Г.О. Стратегія навчання іноземних мов в Україні // Іноземні мови в навчальних закладах. – К.: Педагогічна преса, 2002. – № 1-2.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.
4. Шадриков В.Д. Философия образования и образовательные политики. – М.: МГУ, 1993.
5. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище // Учитель. – 1999. – № 11-12. – С. 11.
6. Якиманская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М., 1996. – 226 с.
7. Щуркова О.М. Педагогическая технология. – Краснодар: ШЕФ, 1993. – 172 с.
8. Сорокина Н.Д. Инновационное обучение: сущность и содержание // Вестник Московского университета. Серия 18. – 2002. – № 4. – С. 159-167.
9. 9 Дзвінчук Д.І. Психолого-педагогічні засади розробки програм підвищення кваліфікації державних службовців (освітня сфера): Дис. … канд. наук з держ. упр. – К.: УАДУ, 1999. – 245 с.
10. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогике. (Анализ зарубежного опыта). – Рига: НПЦ “Эксперимент”, 1995. – 176 с.
11. Луговий В.І. Управління освітою: Навч. посібник. – К.: УАДУ, 1997. – 302 с.
12. Зязюн І.А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія. – К.: Віпол, 2000. – 636 с.
13. Татаренко І.І. Компетентність – вимога сучасності // Світло: Науково-метод., інф.-пізн. освітній часопис. – 1996. – № 1.
14. Козаков В.А., Дзвінчук Д.І. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: Монографія. – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2003. – 140 с.
15. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект // За ред. Н.Г. Ничкало. – К., 1999. – 450 с.
16. Сучасні технології навчання іншомовного спілкування // С.Ю. Ніколаєва, Г.А. Гринюк, Т.І. Олійник та ін. – К.: Ленвіт, 1997. – 96 с.
17. Балл Г.О.Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. – 1997. – Т. 1. – № 2.